

מקרא שמות במקרא

וַיִּשְׁפֹּם יַעֲקֹב בְּבֶקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאֲשֵׁתָיו וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מִצְבֵּה וַיִּצַק שָׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ: וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאוּלָם לֹא שֵׁם הָעִיר לְרֵאשֻׁנָה: (בראשית כח יח-יט).¹

הַפֶּעַם יִלְוֶה אִישִׁי אֵלַי ... עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לְוִי: ... הַפֶּעַם אֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ יְהוּדָה: ... נִפְתְּלוּ אֱלֹהִים נִפְתְּלָתִי ... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נִפְתְּלִי: בְּאֲשָׁרֵי כִי אֲשָׁרוּנִי בְּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲשֶׁר ... נָתַן אֱלֹהִים שְׁכָרִי ... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשְׁשָׁכָר: (בראשית פרקים כט, ל).²

וַתֹּאמֶר אֶסְפֹּף אֱלֹהִים אֶת חֲרָפְתִּי: וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף לְאִמֹר יוֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֵר: (שם).³

בראשית רבה פרשה יז סימן ד⁴

א"ר אחא: בשעה שבה הקב"ה לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת. אמר להן: "נעשה אדם" (בראשית א כו). אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעים. העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. - ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. - ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדוני שאתה אדון לכל בריותיך. אמר ר' אחא: "אני ה' הוא שמיי" (ישעיה מב ח) - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון.⁵

חזר והעבירן לפניו זוגות, אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו, אתמהא.⁶

¹ פרשתנו פותחת בקריאת שם למקום, נושא על נושא זה התעכבנו מעט בדברינו [לוח העיר הפלאית](#) ויש עוד מקום להתגדר בו. מאות פעמים מוזכר ענין קריאת שם לאדם או למקום במקרא. בולט במיוחד בנושא זה הוא ספר בראשית. התופעה נמשכת גם בתחילת ספר שמות ובמידה פחותה בספרים במדבר ודברים (בספר ויקרא אין קריאת שמות בכלל). בספרי נביאים וכתובים מצאנו קריאת שמות, במובן שאנו מדברים עליו היינו מתן שם חדש או מחדש לאדם או מקום: בספר יהושע ושופטים (שמות מקומות הקשורים בכיבוש הארץ), שמואל, מלכים, ישעיהו, מגילת רות, איוב ודברי הימים (חזור לספרי המקרא ונביאים ראשונים). מאפיין נוסף של ספר בראשית הוא לא רק הכמות אלא גם המהות. כולם קוראים שמות בספר בראשית: אדם הראשון, חוה, קין, אברהם, הגר, בנות לוט, יעקב, עשו, תמר, האישה המיילדת - כולם קוראים שמות, נשים כגברים, פשוטי עם כאנשים רמי מעלה. שמות לאנשים ושמות למקום, ראה השם שנתנה הגר לשכינה: "וַתִּקְרָא שֵׁם ה' הַדְּבָר אֲלֵיהָ אֵתָהּ אֵל רָאִי כִי אֶמְרָה הַגֵּם הַלֵּם רָאִיתִי אֶחָרִי רָאִי". ויש בספר גם קריאה חוזרת של שמות, אם כשינוי (אברם - אברהם, שרי - שרה) ואם כתוספת (יעקב - ישראל). הפעם אנחנו עם קריאת שמות לבני אדם ולחי בעקבות מתן השמות לבני יעקב בפרשת השבוע.

² כבר עמדו הפרשנים על כך שאצל בני יעקב, האם היא זו שנותנת את השם. בכולם כתוב "ותקרא" ורק אצל לוי כתוב "קרא" בלשון זכר. מי הוא שנתן ללוי את שמו? כפשוטו, יעקב אביו (רשב"ם, רד"ק, חזקוני ראה דבריו שם על זבולון) ורש"י מביא מדרש אגדה עלום שהמלאך גבריאל הוא שנתן ללוי את שמו. על דעת כולם, דבר זה מסמל את ייחודו של שבט לוי שנבחר לעבודת ה' (ואולי גם את כעסו של יעקב כאשר לא נהג כשורה עם שמעון במעשה דינה). ואצל בן הזקונים בנימין, גם האם (רחל) וגם האב (יעקב) נותנים לו כל אחד שם אחר, ככתוב: "וַיְהִי בְצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן אוֹנִי וְאֶבְיֹ קָרָא לוֹ בְּנִימִין" (בראשית לח יח).

³ לבנימין יש שני שמות שונים, ליוסף יש שם אחד עם שני מקורות (כך אולי גם זבולון) המייצגים שתי משמעויות שונות. לבת היחידה שנזכרת, דינה, אין מקור והסבר לשם. האם האמהות שהתעסקו במתן שמות, החשיבו את הבנים יותר מהבנות?

⁴ על מנת להבין את המדרשים להן הקשורים במתן שמות כחלק מהבריאה, כמתואר בפרק ב בסיפור הבריאה השני (בפרק א, בסיפור הבריאה הראשון, אין קריאת שמות ליצורים, רק לדומם: אור, יום, לילה, יבשה, ימים וכו'). חשוב מאד לקרוא את פסוקים טז-כג בבראשית פרק ב, אשר בהם תחילה מצווה האדם על איסור האכילה מעץ הדעת טוב ורע (עוד לפני בריאת האישה), הקב"ה אומר: "לא טוב היות האדם לבדו אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ", אבל לפני כן הוא בורא את "כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם" ומביא אל האדם שייתן להם שמות, ככתוב: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים לְרֵאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאֱדָם נָפֵשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ". במהלך מתן השמות מפנים האדם שאין לו בת זוג, ככתוב: "וַיִּקְרָא הָאֱדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ". או אז נוצרת האישה מצלע אדם והוא קורא עליה: "זאת הפעם יִצְעַם מִעֲצָמַי וּבִשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֵאת יִקְרָא אֵשֶׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָה זֵאת". חשוב לקרוא פסוקים אלה על מנת להבין את המדרשים להלן ולבחון איך מחד גיסא בנוי עליהם המדרש לתפארת ואיך מאידך גיסא הוא מפליג הלאה הלאה כל כנפי הדרשה.

⁵ כוחו של האדם ועדיפותו על המלאכים, אולי עצם סיבת ברייתו, היא יכולתו לקרוא שמות. לסווג ולמייין (classification & Taxonomy) כאיש מדע (ראה ספריו של הרב סולובייצ'יק), לזהות ולהבין את "האחר" כייצור בעל רגש, ולתת לו שם. האדם לא רק קורא שמות לכל חי: "וַיִּקְרָא הָאֱדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ב כ), זו קריאת השם לחי הראשונה בתורה, אלא גם קורא שם (עפ"י המדרש) לעצמו ולבוראו! האדם מכונה "הכוח המְדַבֵּר" בספרות החכמה של הראשונים (הראב"ד, הרמב"ם, ריה"ל, ספר העיקרים ועוד). שים גם לב להבדל בין קריאת השמות הראשונה: שור, גמל, סוס שמצאה את המילה הראשונה וכוחה בעצם המיון והסיווג, ובין הקריאה השנייה: אדם, שמבוססת על מילה שכבר קיימת: אדמה ואדון. אך יש בעיה במדרש בפער בין השם אדוני שבמדרש ובין שם הוויה שבפסוק בישעיהו: "אני ה' הוא שמי". בנוסחאות מסוימות (א.א. הלוי למשל) האדם אומר לקב"ה הוא: "לך נאה להקראות ה' שאתה אדון לכל בריותיך", אבל כל הרעיון הוא כפל המילים אדוני - אדון! האם זה בגלל שכותבים שם הוויה ומבטאים שם אדנות? מדרש זה צריך עיון ונראה שתפקידנו בקריאת שמות ונוסחאות לא תם.

⁶ קריאת השם קשורה קשר הדוק בנושא הזוגיות. גם כאן, נשען המדרש באופן ברור על המקרא, שהרי פסוק מפורש הוא בתורה: "וַיִּקְרָא הָאֱדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ". האדם כשהוא עדיין בלי בן זוג (עפ"י המדרש) קורא לעצמו אדם ולקב"ה אדוני אבל בעקבות קריאת השמות, הוא נוכח שהוא יחיד. ולאחר שמצא את בת זוגו, ויגו, הקב"ה קורא אותו ואת בת זוגו אדם, ככתוב: "וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אֲדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה", אבל זה פסוק מאוחר בסיפור בריאת האדם השלישי בראש פרק ה: "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אֲדָם וכו' - פסוק שנראה עוד בהמשך. מה הקשר בין קריאת שמות ובין הזוגיות? אדם

בראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 25

באותה שעה אמר הקב"ה לשטן: אתה תתחיל לדבר שמות לבהמות, או אדם? א"ל השטן: אני אתחיל. הביא הקב"ה שור ופרה והעמידן לפני השטן וא"ל: מה שמותם של אלו? ולא ידע. הרחיק אלו מלפניו והביא גמל וא"ל: מה שמו? ולא ידע. הרחיק זה והעמיד החמור, ולא ידע. נתן הקב"ה לאדם ערכות לב בחכמה ולשון מדבר ומשיב, כדכתיב: "לאדם מערכי לב" (משלי טז א).⁷ הביא לו הבקר ואמר לו הקב"ה: במה יקרא שמו של זה? כי פתח לו בב'. אמר לו: בקר. העמיד לפניו הגמל ואמר: גם זה מה שמו? כי פתח לו בג', אמר: גמל. העמיד לפניו החמור וא"ל: חי זה מה שמו? כי פתח לו בח', אמר: חמור. כיון שראה השטן שהקב"ה נתן חכמה לאדם, צעק צעקה גדולה. עלתה עד לשמים. א"ל חי העולמים: מדוע צעקת? א"ל: ולמה לא אצעק? כי יצרתי משכינתך ויצרת אדם מעפר הארץ ונתת לו חכמה ובינה.⁸

בראשית רבה פרשה יח סימן ד

"לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת" (בראשית ב כג), מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש.⁹

ילקוט שמעוני פרשת בראשית רמז כד

רבי יהושע בן קרחה אומר: על שם בשר ודם נקרא אדם. ומשבנה לו עזר נקרא שמו איש והיא אשה. מה עשה הקב"ה? נתן שמו ביניהם. אם הולכין הן בדרכיו, הרי שמי נתון ביניהן ומציל אותן מכל צרה. ואם לאו, הריני נוטל את שמי והן נעשין אש ואש והאש אוכלת אש. כי אש היא עד אבדון תאכל: לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה, מכאן שניתנה תורה בלשון הקודש.¹⁰

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַיִּי: (בראשית ג כ).

בראשית רבה פרשה לז סימן ז

"ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ" (בראשית י כה). רבי יוסי ורבן שמעון בן גמליאל. רבי יוסי אומר: הראשונים, ע"י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאים שָׁמֶן לשם המאורע. אבל אנו, שאין אנו

מהו, יחיד או זוג? ומה השם שהאדם נתן לקב"ה, שם אדנות או שם הווייה? המאיר עינינו בשאלות אלה יבורך בכל מילי דמיטב, ויתקיים בו: "טוב עין הוא בְּרָךְ" (משלי כב ט).

⁷ והמשך הפסוק, הפסוק כולו חשוב לדרשה זו: "לְאָדָם מְעַרְכֵי לֵב וּמַה' מַעֲנָה לְשׁוֹן".

⁸ נראה שלא בכדי מכניס מדרש זה את השטן, במקום המלאכים. אין זאת אלא בשל כוחו ההרסני. השטן הורס וממית (אבל נברא מהשכינה!), השפה האנושית ומתן שמות היא מְחִיָּה ובונה. אך המדרש גם בא לומר שכוח האדם במתן השמות בא לו בסייעתא דשמיא, הקב"ה רומז לו באותיות האל"ף ב"ת, ורומז לברכת החונן לאדם דעת שבתחילת ברכות הבקשות בתפילת שמונה עשרה (ראה ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד: "רבי אמר: תמה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת, אם אין דעה, תפילה מניין?"). שים גם לב שמדרש זה נעצר במתן השמות לבעלי החיים ואין כאן את מתן השם האדם עצמו ולא לקב"ה.

⁹ פסוק זה חותם את סיפור קריאת השמות בבריאת העולם כפי שהזכרנו בהערה 4 לעיל. הצמד איש אשה מציע קריאת שם אשר מדגיש את הקשר הזוגי, בנפרד מהשם אדם. האם נוכל לומר שהזוגיות משנה את שם היחיד? כך או כך, גלשנו ללשון נופל על לשון שגם הוא חלק מנושא קריאת השמות. האם זה מיוחד לשפה העברית? ראה תרגום הפסוק בתנ"ך אוקספורד: "this shall be called ... woman, for from man was this taken". אך במרבית השפות האחרות אין זה כך. ראה גם תרגום אונקלוס: "לדא יתקרי אתתא ארי מבעלה נסיבא דא". ותרגום המיוחס ליונתן: "לְדָא הָמִי לְמִיקְרָא אֶתָּא אָרוּם מְגֵבֵר אֵיתְנִסִּיבֵת דָּא", שמאבדים את כל משמעות הפסוק, שלא לדבר על הדרשה (אם נאמרה לאחר התרגום). וכבר אמרו חכמינו על הארמית: "אמר רבי: בארץ ישראלי לשון סורסי למה? אלא אי לשון הקודש אי לשון יוונית! (מסכת סוטה מב ע"ב)".

¹⁰ למשחקי המילים אין סוף ולשון נופל על לשון נופל על לשון רובד על 'לשון נופל על לשון' של המקרא ומכניס לכאן את המילה אש. נראה שהמקור לילק"ש זה הוא מסכת כלה פרק א הלכה ז: "אמר רבא למה נקרא שמה אשה? שהיא אש. איש - שהוא אש. יר"ד דאיש ה"א דאשה, הרי שם מוטל ביניהם. נתחממו, הרי השם מסתלק מביניהם ונשתייר אש ואש".

¹¹ גם כאן, חשוב מאד לעיין במקרא. היכן כתוב פסוק זה? ראה בראשית פרק ג פסוקים יז-כ: "וּלְאָדָם אָמַר כִּי שְׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךָ בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה לֵל לְמִי חַיִּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עֵפֶר אֶתָּה וְאֶל עֵפֶר תֵּשׁוּב: וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַיִּי". לאחר שאדם מגורש מגן עדן משום ששמע לקול אשתו, לאחר שנגזרה עליו קללת האדמה, עבודה קשה בעבור לחם יומו ותזכורת שמוצאו וסופו לעפר, הוא נותן לאשתו שם חדש שאינו נגזר משמו - שם של חיים. זו, אגב קריאת השם השנייה במקרא, הראשונה לבני אדם, קדמה לה קריאת שמות החיות בפרק ב שראינו לעיל. שם זה מדגיש את ישותה ועצמאותה של חוה, כאילו אדם הראשון אומר: אני אדם כי באתי מהאדמה (הסתכלות לאחור) ואילו את חוה, את אש כל חי (ההסתכלות היא קדימה, ראה גם תנחומא תולדות ח שהאדם הוא עפר ואילו האשה היא עצם). כל קריאת שם וישות היא לעצמה: אדם וחווה. ראה אמנם בראשית רבה כא ב שמנסה להכליל גם את חוה בשם אדם: "א"ר הווא היכן מצינו שנקראת חוה אדם? (ישעיה מד) כתפארת אדם לשבת בית", וכפי שמצוי במקרא עצמו: "ויקרא שמם אדם". אבל בפועל, אלה שני שמות שונים: אדם וחווה.

מכירים את ייחוסינו, אנו מוציאים לשם אבותינו. רשב"ג אומר: הראשונים, על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש, היו מוציאים לשם המאורע. אבל אנו, שאין אנו משתמשין ברוח הקודש, אנו מוציאים לשם אבותינו.¹²

בראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 56

"ויולד את אנוש" – זה שהכתוב אומר: "לכו חזו מפעלות ה' אֲשֶׁר שָׁם שְׁמוֹת בְּאֶרֶץ" (תהלים מו ט) אל תקרא שְׁמוֹת אלא שְׁמוֹת, שמתוך שמותן יכולין אנו ללמוד מעשיהם ומאורעותיהן. וכן אנוש על שם מאורעו נקרא אנוש, ואין אנוש אלא שבר, וכן הוא אומר: "ומכתי אנושה" (ירמיה טו יח).¹³

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ד

"ויחי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך". לפי ששמע מן הקב"ה שעתיד לכלות זרעו אחר שבעה דורות, לכך קרא שם העיר כשם בנו חנוך, כדי שיהיה שמו נזכר בעולם. כמו דכתיב: "קראו בשמותם עלי אדמות" (תהלים מט יב).¹⁴

בראשית רבה פרשת בראשית, פרשה כה סימן ב

"ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידנינו מן הַרְאֲדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה ה' – ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אמר: לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש.¹⁵ לא הוה צריך קרא למימר אלא: נח זה יניחנו, או נחמן זה ינחמנו. אלא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל, הפרה היתה נשמעת לחורש, והתלם נשמע לחורש. כיון שחטא אדם מרדו עליו, הפרה לא היתה נשמעת לחורש, והתלם לא היה נשמע לחורש, כיון שעמד נח – נחו.¹⁶

¹² ידועה התופעה ששמות כמעט שאינם חוזרים בתנ"ך. אפשר שמדרש זה מנסה להסביר תופעה זו בכך שבכל ילד שנולד השכילו הוריו לראות את ייחודו ותולדותיו ונתנו לו שם בהתאם. במרוצת הדורות השתנה המנהג, בין השאר כחלק מהמלחמה בהתבוללות ובהשפעות זרות. ראה בראשית רבה מט א: "ושם רשעים ירקב ... שמעת מימך אדם קורא שם בנו פרעה, סיסרא, סנחריב? אלא, אברהם, יצחק ויעקב, ראובן, שמעון, לוי ויהודה". וכן הוא בשיר השירים רבה ד יב בהקשר עם שעבוד מצרים (ויקרא רבה לב ה): "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ... ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [ממצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס". באופן פרדוכסלי, דווקא מי שידע ומכיר את ייחוסו, יכול לחדש שמות ולא לחשוש מאיבוד היוחסין. ואם מותר היה לחדש את אלכסנדר, הורקנוס, תודוס ואנטיגונוס, אסתר ומרדכי, בער, וולף ולייב ולא לחשוש, אז אולי גם מותר לחדש את: ליה, ליטל, אלינור, יועד, רביב, שלי ומאיה. ולא להיבהל.

¹³ השם אנוש נתן כינוי נוסף לבני האדם: בני אנוש, המין האנושי, אבל גם את המכה האנושה, את השבר. במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מו מובא הנושא בהרחבה: "ועכשיו אנו נזקקין לדרוש שמות אבותינו, שהרי ניתנה רשות לבעלי תורה לדרוש כפי קבלתם. שהרי מצינו שהיו הראשונים מליאי חכמה ותבונה, ומתנבאין ואינם יודעין מה מתנבאין, אלא מתכוונין ברוח הקודש על מה שעתיד להיות. וכן הוא אומר: אשר שם שמות בארץ (תהלים מו ט), אל תקרי שְׁמוֹת אלא שְׁמוֹת, מלמד ששמו של מקום, או שם אדם גורם למעשיו, וכן מהן מצינו מפורשין במקרא, כגון חוה נח אברהם יצחק ויעקב, וכל השבטים, פרץ זרח, וכו' ונקראין על שם הענין, ויש מהן מפורשין בתלמוד, ושאריתם קבלת רבותינו האחרונים". שמו של האדם גורם למעשיו ואולי גם מעשיו של האדם גורמים לשמו. שהרי מצינו בתורה עצמה שמות שהשתנו על מנת למלא ייעוד, ראשון לכולם אברהם: "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שֵׁם אֲבִירָם וְהָיָה שֵׁם אֲבִירָם כִּי אֲבִירָם הָיוּ נִתְתִּיד" (בראשית יז ה) וכן שרה, יעקב, יהושע (מי עוד?).

¹⁴ האדם קורא בשמות לא רק לצאצאיו ולבעלי החיים, אלא גם למקומות. מקומות שהוא בונה או מקומות שהוא מגלה. המקום הראשון בתנ"ך בו בונים מקום וקוראים לו בשם, נעשה ע"י קין, הרוצח הראשון, שמקווה שהעיר שיבנה, תשרוד הרבה אחרי שהוא זרעו יעברו מן העולם (בזכות בנו?). ראה בראשית רבה כג א: "קראו בשמותם עלי אדמות - טבריה על שם טיבירואיס, אלכסנדרה על שם אלכסנדרוס, אנטוכיה על שם אנטיוכוס". אבל שמו של מקום יכול לנבוע לא רק ממעשה האדם ומפעליו ומאורעות היסטוריים (שנער, בבל), אלא גם ממוקומו בטבע וסביבתו: "חמת זו טבריא, ולמה נקרא שמה חמת - על שום חמי טבריא. רקת - זו ציפורי. ולמה נקרא שמה רקת - משום דמידלייא כרקתא דנהרא (שהיא מוגבהת מסביבתה כשפת הנהר). כינרת - זו גינוסר, ולמה נקרא שמה כינרת - דמתיקי פירא כקלא דכינרי (שמתוקים פירותיה כקול הכינור). אמר רבא: ... חמת - זו חמי גרר, רקת זו טבריא, כינרת - זו גינוסר, ולמה נקרא שמה רקת - שאפילו ריקנין שבה מלאין מצוות כרימון. רבי ירמיה אמר: רקת שמה, ולמה נקרא שמה טבריא - שיושבת בטבורה של ארץ ישראל ... אמר זעירא: קטרון זו צפורי, ולמה נקרא שמה ציפורי - שיושבת בראש ההר כציפור". (מסכת מגילה דף ו עמוד א). עוד בשבח ארץ הגליל: "ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב זו סוסיתא. ולמה נקרא שמה טוב? שיפטור מן המעשרות" (ירושלמי מסכת שביעית פרק ו דף לו). הפלגנו למשנה ולתלמוד והרי כותרתנו היא מקרא שמות במקרא. אך כיוון שהגענו לכך, שים לב לחילופי השמות. שמות מקומות ואנשים, יכולים להשתנות. קריאת השם המקורית, לא בהכרח נשארת לעולם. ולמה זה נרחיק והוא בראש פרשתנו: "ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ויִאָלֵם לזו שֵׁם הָעִיר לְרֵאשֶׁנָה". ראה דברינו [לזו העיר הפלאית](#) בפרשה זו.

¹⁵ אין קשר ישיר בין השם ובין המשמעות שלו, היינו הדרשה של השם שניתן.

¹⁶ וריש לקיש שם בהמשך בדרשה דומה: "ר' שמעון בן לקיש אמר: לא השם הוא המדרש, ולא המדרש הוא השם, ולא הוה צריך קרא למימר אלא או נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו, אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם ב' פעמים ... א' בשחרית וא' בערבית ... כיון שעמד נח – נחו". כשנח נולד הביעו הוריו ואולי גם אנשים נוספים סביבם משאלה שזה הרך הנוול יביא להם נחמה מעצבון ידיהם, מהחי והטבע ששוב לא נשמעים לאדם, או ממימי הים שמציפים את האדמה (קדם מבול?), וכשזה אכן קרה שינו שמו נח. הרי לנו דוגמה למתן שם כפול ומשתנה. כלל זה: לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש, או בלשון אחרת השם משתנה בהתאם למדרש והמדרש בהתאם למציאות (לתקווה שהתגשמה), אולי מסביר גם את הפער במתן השם שמואל ע"י חנה: "וַיְהִי לְתַקְפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵה' שְׂאֵלְתִיו" (שמואל א פרק א פסוק כ). בתפילתה, מבטיחה חנה שהילד שיינתן לה יושאל לה: "אִם־רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵינֵי אִמְתְּךָ וְזָכַרְתִּי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אִמְתְּךָ וְנִתְּנָה לְאִמְתְּךָ וְזָע אֲנִישִׁים

מסכת חולין דף סג עמוד א – עמוד ב

למה נקרא שמו רַחֵם? כיון שבא רחם - באו רחמים לעולם ... למה נקרא שמה חסידה? - שעושה חסידות עם חברותיה; האנפה - זו דיה רגזנית, למה נקרא שמה אנפה? - שמנאפת עם חברותיה ... ראה - זו איה, ולמה נקרא שמה ראה? - שרואה ביותר ... עומדת בבבל ורואה נבלה בארץ ישראל.¹⁷

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק א דף ד

ולמה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה? אלו - אבותן קראו אותן בשמן. אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק, שנאמר: "וקראת את שמו יצחק".¹⁸

שמות רבה פרשה א סימן לג

"ותלד בן ויקרא את שמו גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" (שמות ב כב) - דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע. ביוסף מהו אומר? "ויקרא יוסף את שם הבכור מְנַשֶּׁה כִּי נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי: וְאֶת שֵׁם הַשְּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי הִפְרַנִּי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי" (בראשית מא נא-נב) - כדי להזכיר את הנסים שעשה הקב"ה עמו. אף משה קרא שם בנו גרשום על הנס שעשה לו הקב"ה, שגר היה בארץ נכריה והצליחו הקב"ה לשום.¹⁹

שיר השירים רבה פרשה ד סימן יב' - "גן נעול אחותי כלה"

רבי הונא בשם בר קפרא אמר: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה. לא שינו את שמם: ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [למצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס.²⁰

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויקהל סימן א

ויקהל משה וגוי' (שמות לה א). ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם וגוי' (שם שם ל). זה שאומר הכתוב: "טוב שם משמן טוב" (קהלת ז א), שהשמן הטוב כמה ריחו הולך מיל אחד או שני מילין, אבל השם הטוב הולך מסוף העולם ועד סופו, הוי': טוב שם משמן טוב. "ויום המות מיום היוולדו" (קהלת שם), יום מיתתו של אדם, מיום שנולד בו. למה? ביום שנולד בו אין אדם יודע אם מעשיו יפים אם לאו, אבל כשהוא מת הוא מודיע מעשיו לבריות ... אמר ר' לוי: למה הדבר דומה? לשתי ספינות שהיו ביים מלאות סחורה. אחת באה ואחת הולכת. אחת

¹⁷ ונתתיו לה' בלימי חייו וכו'. וכך גם עונה לה עלי: "לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמ". שאול - משאלה. וכשנענתה וקבלה את מבוקשה והקב"ה שמע לה, קראה לו שמואל.

¹⁸ גם לחיות יש שמות עם סיבה. גם? ראינו לעיל, במקרא ובמדרש, שמתן השמות התחיל מהחיות ומהם למד האדם על החסר בשמו ובמהותו (הזוגיות): "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו". עוד על שמות חיות, ראה מסכת ביצה כד עמוד א: "למה נקרא שמה צפור דרוז - שדרה בבית כבשדה". גם לחפצים יש שמות: "למה נקרא שמו נבל שהוא מלבין כמה מיני זמר" (ירושלמי מסכת סוכה פרק ה דף נה). ושוב אנו נסחפים למדרש ולחז"ל. קריאת שמות לחפצים לא קיימת במקרא (להוציא פרק א בבראשית כ"ל). במקרא יש קריאת שמות לאנשים, למקומות, לרגל מאורעות ולשם (ה').

¹⁸ חזרנו לשמות בני אדם. אברהם ויעקב השתנה שמם, ע"י הקב"ה, כי בני אדם (הוריהם) נתנו להם את שמם הראשון. אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק ולפיכך אין מקום לשנות את שמו. יצחק הוא הדוגמא הבולטת ביותר בכל התנ"ך של אדם ששמו מלווה אותו לאורך כל חייו (עוד הרבה לפני תחילתם) בסיטואציות שונות ורבות. ראה בראשית פרקים יז עד כז: "ויפל אברהם על פניו ויצחק ... ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק ... ותצחק שרה בקרבה ... למה זה צחקה שרה ... ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת: ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק ... ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי ... ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק ... קח נא את בנך את היחיד אשר אהבת את יצחק ... והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו ... ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת". האם גם לזה התכוון המדרש באומרו שהקב"ה נתן לו את שמו? ראה דברינו [בין צחוקו של אברהם לצחוקה של שרה](#) בפרשת וירא.

¹⁹ לשם כמו בשם ויש גורסים: משם. משה ששמו ניתן לו ע"י בת פרעה (ראה דברינו [בתיבה - בת פרעה](#) בפרשת שמות), רואה בארץ מצרים מולדת שממנה נאלץ לברוח. מדין היא "ארץ נכריה" בהשוואה עם מצרים. המדרש כאן משווה בין שמות הבנים שיוסף קורא ואלה של משה. אבל מדרש אחר דווקא מדגיש את ההבדל בין האישים. ראה דברים רבה ב ח: "א"ר לוי: אמר לפניו: ריבוננו של עולם, עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ? אמר לו הקב"ה: מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו. יוסף הודה בארצו, מנין? גבירתו אומרת: "ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו" (בראשית לט) ולא כפר, אלא: כי גנב גנבתי מארץ העברים (בראשית מ טו) - נקבר בארצו ... אתה שלא הודית בארצך, אין אתה נקבר בארצך. כיצד? בנות יתרו אומרות: איש מצרי הצילנו מיד הרועים" והוא שומע ושותק". ומזרעו של גרשום בן משה יצא יהונתן ששימש כהן לפני פסל מיכה (בבא בתרא קט ע"ב, מכילתא פרשת יתרו, אבות דר' נתן נוסח א פרק לד ועוד). האם כבר כאן בנתינת השם נזרע זרע הפורענות של גרשום בנו של משה? ראה דברינו [פסל מיכה](#) במיוחדים.

²⁰ אנחנו סוקרים מנקודת מבט כללית וחיצונית את קריאת השמות במקרא (ובמדרש שעליו), אבל כאן נראה שאין זו דרשה סתמית, אלא עקיפה ברורה של הדרשן לאנשי דורו שהחלו לקרוא לילדיהם בשמות נכריים, כגון שמות יוונים. ראה הערה 10 לעיל. ראה גם דברינו [ארבעה מי יודע](#) בפסח.

שהיתה באה, היו מקלסין אותה. עמדו להם תמיהים, אמרו: למה אתם מקלסים לזו ואין אתם מקלסים לזו? אמרו להם: לזו שבאתה אנו מקלסין, כי אנו יודעים שהלכה בשלום ובאה בשלום, אבל זו אין אנו יודעים מה היא עתידה לעשות. כך, כשאדם נולד אין בני אדם מכירין מעשיו. כשנפטר מן העולם הן יודעים מה היו מעשיו, הוי: ויום המות מיום היוולדו...²¹

דבר אחר: טוב שם משמן טוב - טוב היה שמו של בצלאל, משמן הטוב. למה? שפרסמו הכתוב, שנאמר: ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה.²²

מסכת ברכות דף לט עמוד ב

תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק: מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך. אמר ליה: מה שמך? אמר ליה: שלמן. אמר ליה: שלום אתה ושלמה משנתך, ששמת שלום בין התלמידים.²³

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: כיון שאנו עומדים בפרשת ויצא ובשמות שנים עשר בני יעקב, מן הראוי לחזור למתן השמות לבני יעקב. ראה שמות רבה אה שכל השבטים מקבלים משמעות חדשה לשמותם בגאולת מצרים: "ראובן - שנאמר: ראה ראיתי את עני עמי, שמעון - על שם: וישמע אלהים את נאקתם, לוי על שם שנתחבר להם הקב"ה בצרתן מתוך הסנה, לקיים מה שנאמר: עמו אנכי בצרה (תהלים צא). יהודה על שם שהודו להקב"ה וכו'".

²¹ מדרש זה מועתק משמות רבה שמות רבה מח א, פרשת ויקהל. שם נראה שהנוסח מדויק יותר. ראה שם המשל של ר' לוי בהפוכה: "אמר ר' לוי: משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול. אחת יוצאת מן הלמין (נמל) ואחת נכנסת ללמין. זו שיוצאת היא הכל שמחין בה. זו שנכנסת לא היא הכל שמחין בה. פקח אחד היה שם, אמר: חלופי הדברים אני רואה כאן. זו שהיא יוצאת מן הלמין לא היא הכל צריכים לשמוח, שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדת ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה. וזו שנכנסת ללמין היא הכל צריכין לשמוח, לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים. כך אדם, נולד מונין לו למיתה. מת, מונין לו לחיים. ועליו אמר שלמה (קהלת ז) ויום המות מיום הולדו".

²² סוף דבר הכל נשמע, האדם צריך לחיות את חייו באופן שיגשים את שמו, כולל אפשרות של שינוי השם, ויצא מן העולם בשם טוב. בצלאל הוא בית אב לנושא זה. וכבר דנו בדמותו של בצלאל, "שמה בצל אל היית וידעת", אגב דברינו [ארון קודם או משכן קודם](#) במחלוקת משה ובצלאל בסדר בניית המשכן וכליו בפרשת ויקהל. בני משה ובצלאל הם התוספת הנכבדה של ספר שמות בנושא קריאת שמות ("ואלה שמות") בהשוואה עם ספר בראשית.

²³ אמרנו שנתמקד במקרא (ובדרשות חז"ל על המקרא שהרי אנו עוסקים במדרש) ונסחפנו פה ושם לחז"ל עצמם. כיון שכך, בחרנו להיסחף עוד קצת לסוגיה בה נחלקו חובשי בית המדרש (כנראה בלהט רב) בעניין איך בוצעים על הפת, פרוסה או שלימה (ראה סנהדרין קב ע"ב על מנשה ששאל את רב אשי, שביקש לדון עליו אם הוא בן העולם הבא, אם הוא יודע מהיכן בוצעים את הפת). עד שבה רב שלמן ועשה שלום בין התלמידים. ושוב גם כאן יש עוקץ בקשר בין המקרא למדרש. שהרי הוא מרמז בפירוש לפסוק במקרא ששולח דוד לנבל הכרמלי: "וְאֶמְרָתָם לֵה לַחֵי וְאֶתָּה שְׁלוֹם וּבִיתְךָ שְׁלוֹם וְכָל אֲשֶׁר לְךָ שְׁלוֹם" (שמואל א פרק כה פסוק ו). ונשאיר לקורא החרוץ לראות איזה מן שלום היה שם ומה העוקץ.